

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מקץ תשע"ו

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

לגזירת ה' - משמעויות מתחלפות

אבל מי שראוי לזה, יכול לבטל את גזרת ה'. צדיק גוזר והקב"ה מקיים (עי' שבת נט, ב). אם הוא גוזר שיהיה טוב, הקב"ה מקיים. אמנם יש צדיקים שגדולתם מתבטאת דוקא באופן ההפוך, שהקב"ה גוזר והם מקיימים, הם אינם מנסים לשנות סדרי בראשית ולעשות "מופתים" [כך אמרו, למשל, על החפץ חיים], אבל יש גם מושג, שצדיק גוזר והקב"ה מקיים. וא"כ, גזרה היא לא תמיד כל כך חד משמעית. היא ניתנת לשינוי, ואפילו לביטול.

משמעות "נזילה" לגזרת ברית בין הבתרים

ואולם, גם כשלא מצליחים לבטל את הגזרה, עדין אין לגזרה משמעות מוחלטת וברורה, מה בדיוק כלול בה, ומה עתיד לקרות. הקב"ה אומר לאברהם בברית בין הבתרים: "גַר יִהְיֶה וְיַעֲבֹד בְּאֶרֶץ לֹא לְהֵם, וְעַבְדוּם וְעֵנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג). וכתב הגר"א: "כאשר הקב"ה נותן קץ וחשבון על זמן הגלות, לא נתגלה מאיזה זמן להתחיל לחשוב. ואם ישראל זוכין, מתחיל מזמן קודם, ומסתיים מנין הקץ תחלה. ואם ח"ו לא זכו, מתחיל מזמן המאוחר" (פירוש הגר"א להגדה של פסח, ד"ה חשב את הקץ וכו').

נמצא, שלמעשה, היה יכול הקב"ה למנות ארבע מאות שנה כבר מברית בין הבתרים, ואז היה זמן גאולתם של ישראל מוקדם, יחסית. אלא שישיראל חטאו, ולכן לא נמנו להם שנות הגזרה אלא מזמן מאוחר יותר - מלידת יצחק אבינו, שהיתה שלשים שנה אחר ברית בין הבתרים (רש"י שמות יב, מ). מאידך, היה יכול להיות שימנו להם את שנות הגזרה רק משעת ירידתם למצרים, או אף יותר מאוחר, משעה שהתחילו להשתעבד בהם. אלא שישיראל זעקו לה', ובזכות זה לא אחר להם הקב"ה את תחילת מנין שנות הגזרה עד כדי כך, אלא מנה אותם מלידת יצחק. זהו שאמר הפיטן: "נֶאֱקָה הַחִישָׁה קֶץ הַפְּלֹאוֹת, נִחְצוּ לַמֵּאֲתָיִם וְנִשְׁפָּר אַרְבַּע מֵאוֹת" (ויצר לפרשת החודש), כלומר: נאקת ישיראל גרמה, שהיו במצרים רק מאתיים ועשר שנים ולא ארבע מאות שנה. כי ע"י שזעקו לה', התחיל מנין שנות הגזרה מלידת יצחק, ולא מזמן מאוחר יותר. הרי, שלגזירת "גַר יִהְיֶה וְיַעֲבֹד... אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" לא היתה משמעות מוחלטת, ופירושה היה נתון לשינוי לפי מצב זכויותיהם של ישראל².

ולא רק תחילת מנין ארבע מאות שנה לא היתה משמעות מוחלטת וקבועה מראש, אלא גם לצורת השעבוד לא היתה משמעות קבועה מראש. הזוהר אומר: "וְיִמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחִמּוֹר וּבְלִבְנִים וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֶה (שמות א, יד). 'בְּעַבְדָּה קָשָׁה' - זו קושיא. 'בְּחִמּוֹר' - זה קל וחומר. 'וּבְלִבְנִים' - זה ליבון הלכה. 'וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֶה' - זו ברייתא. 'אֶת כָּל עַבְדָּתָם' - דא פיסקא. 'אֲשֶׁר עֲבָדוּ בְּהֵם בְּפָרָךְ' - דא פירכא" (זוהר חדש צו, ב; וכענין זה בווהר ח"ג קנ"ג, א). וקשה לכאורה: וכי זו היתה צורתו של שעבוד מצרים, שהמצרים שאלו את ישראל קושיות חזקות על הרמב"ם או על התוספות, וישיראל היו צריכים לעסוק בליבון הלכה ובלמוד ברייתות כדי לתרץ אותן?! הרי שעבוד מצרים פָּלַל עבודה קשה

איזה סוג פתרון חיפש פרעה לחלומותיו?

התורה מספרת על פרעה: "וַיְהִי בַּבֶּקֶר וַתִּפְּעַם רוּחוֹ, וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל חֲרַטְמֵי מִצְרַיִם וְאֶת כָּל חֲכָמֵיהֶם, וַיִּסְפֹּר לְפָרְעָה לְהֵם אֶת חֲלֹמוֹ, וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם לְפָרְעָה" (בראשית מא, ח). מה פירוש "וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם לְפָרְעָה"? למה לא נאמר בקיצור, "וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם", בלי "לְפָרְעָה"? אומר רש"י: "פּוֹתֵרִים הָיוּ אוֹתָם, אֲבָל לֹא לַפְרֵעָה. שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ קוֹרֵת רוּחַ בַּפְתְּרוֹנָם". אומרים לו כל מיני פתרונות, כגון "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר" (רש"י שם), אבל הפתרונות לא מתיישבים על לבו. הוא לא מקבל אותם.

למה לא קיבל אותם? - אולי מפני שהיתה לו קושיה עליהם: איזה טעם יש להשגחה העליונה להודיע לי מה שיקרה, אם אין שום אפשרות לשנות את הגזרה? "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר". נו, אז מה אפשר לעשות? איזו תועלת יש לי מן הידיעה הזו? עד שבא יוסף, ומראה לו שהקושיה אינה קושיה. הגזירה גזירה, יהיו שבע שנות רעב וְשָׁבַע שָׁנֹת שְׁבָע, אבל יש מה לעשות. אפשר לצבור בר בשבע שנות השָׁבַע, ואז יהיה קל יותר לעבור את הרעב. זהו פתרון שלפיו יש תועלת במה שהראו לפרעה מהשמים, לכן את הפתרון הזה פרעה מוכן לקבל. יש גזרה מהשמים, אבל גם עם הגזרה יש עדין מה לעשות.

פרעה לא לומד לקח מיעקב אבינו

אחרי שתי שנות רעב מגיע יעקב אבינו למצרים (עי' בראשית מה, ו), ואז מתקבלת ידיעה חדשה: הצדיק יכול לא רק לנקוט באמצעים להקלת הגזרה, כמו שעשה יוסף, אלא יכול גם לבטל את הגזירה לגמרי. "מכיון שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע, וְקָלָה הָרֵעֵב" (רש"י שם מז, ט), לפי שברך יעקב את פרעה "שִׁיעֵלָה נִילוֹס לְרַגְלָיו, וּמִבְּרַכְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וַאִילֶךְ הָיָה פְרֵעָה בֵּא אֶל הַנִּילוֹס וְהוּא עוֹלָה לְקִרְאָתוֹ וּמִשְׁקָה אֶת הָאָרֶץ" (רש"י שם, י). אמנם הגזירה לא התבטלה לגמרי, רק נדחתה לתקופה מאוחרת יותר, לימי נבוכדנצר, אז נפרעו למצרים השנים הנותרות מן הגזירה שלא יצאו אל הפועל¹ (עי' רש"י יחזקאל כט, יא-יב), אבל בינתיים הגזרה מבוטלת, והכל מכחו של יעקב אבינו.

זהו לקח חשוב לפרעה. אם פרעה היה לומד את הלקח הזה כראוי, היה יכול להתגבר על עשר המכות. היה עושה תשובה, וחוסך לעצמו את כל המכות. אבל הוא לא יישם את הלקח שה' מראה לו ע"י יוסף וע"י יעקב, שאפשר לעשות משהו גם אם יש גזרה, ואפשר גם לבטל גזרה. צדיק הרי יכול לבטל גזרה. הרבה פעמים צדיקים ביטלו גזרות. אברהם אבינו מנסה לבטל גזרה בסדום, ומצליח במידה מסוימת, [שהרי ה' היה מוכן לבטל את הגזרה, אם ימצאו שם עשרה צדיקים], לוט בצוער מצליח לבטל את הגזרה, או לדחות אותה עכ"פ (עי' רש"י בראשית יט, כ-כא), משה רבינו כמה פעמים מבטל גזרות מעל כלל ישראל עם התפילות שלו, יש אפוא מה לעשות. אפשר לבטל גזירות. אמנם צריך להיות ראוי לזה,

הגאולה בשנה שאמר רש"י, ושאמר המלבי"ם, וגם דניאל ידע את כל הפירושים הללו וגם פירושים נוספים. ואולם מה שבקש דניאל לדעת הוא, איזה מהפירושים יהיה זה שיתקיים. על שאלה זו ענה לו המלאך, שזאת אי אפשר לומר לו⁷, כי הדבר תלוי בבחירת בני אדם, ורק לעת קץ יתברר איזה מן הפירושים האפשריים התגשם בפועל. ובדומה לגזרת גלות מצרים, כך גם בענין הגאולה העתידה: העקרון ש"סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ", נוגע לא רק למדע הגאולה, אלא גם לצורתה. הכתוב אומר: "וְאָרְוּ עִם עֲנַנֵי שָׁמַיָא כְּכַר אֲנָשׁ אֲתָהּ" (דניאל ז, יג), [כלומר, המשיח יגיע כשהוא רכוב על ענני שמים], ואילו במקום אחר נאמר, "הִנֵּה מְלַכְךָ יְבֹא לְךָ... עֲנֵי וְרֹכֵב עַל חֲמֹר" (זכריה ט, ט). והרי זו סתירה? מבארת הגמרא, שהדבר תלוי: "זכו - עם ענני שמיא". אם תהינה לישראל זכויות מספיקות, יבוא המשיח בצורה נסית ומכובדת, עם ענני שמים. ואם "לא זכו - עני ורוכב על חמור". הוא יבוא בצורה לא נסית ובלתי מכובדת (סנה' צח, א). הרי שגם לגבי אופן ביאת הגאולה ישנן אפשרויות שונות, וצורת הגאולה שתהיה בסופו של דבר בפועל תִּקְבַּע ע"פ מעשיהם של ישראל. אפשר שיהיו נסים גדולים, ואפשר שלא יהיו. תלוי בבחירה שלנו, ובמצב הזכויות שלנו.

זהו הטעם למה שכתב הרמב"ם, שכל אלו הדברים הנוגעים לימות המשיח, "לא ידע אדם איך יהיו, עד שיהיו" (הלכ' מלכים פ"ב ה"ב). גם מי שידע את כל מאמרי חז"ל ואת כל מה שכתבו הנביאים, לא יכול לדעת מה בדיוק יקרה, שהרי כפי שראינו, הנביאים אמרו דברים סותרים בנוגע לגאולה העתידה, חלקם נוגעים למצב של "זכו", וחלקם למצב של "לא זכו". לא על כל דבר שאמרו הנביאים, אנו יודעים להיכן הוא שייך, ל"זכו" או ל"לא זכו". וגם אם נדע מה שייך ל"זכו" ומה שייך ל"לא זכו", עדין איננו יודעים באיזה מצב אנו נמצאים, במצב של "זכו" או במצב של "לא זכו". רק א-ל דעות יכול לדעת את זה. ממילא, כל הדברים הם תלויים ועומדים. אי אפשר לדעת מה יהיה ואיך יהיה.

[ועכ"פ, ההשתדלות שלנו צריכה להיות, שהגאולה תהיה באופן של "זכו", ולא באופן של "לא זכו". זה לא נכון לומר, שכיון שישנם הרבה מאד מאחינו שהם במצב של "לא זכו", אז כדאי כבר שכולם יהיו במצב של "לא זכו", ואז תגיע הגאולה. אסור לומר כך. אנו מצדנו חייבים להשתדל להיות בבחינת "זכו", והקב"ה מצדו ודאי ימצא כבר את הדרך לגאול אותנו בזמן הנכון ובאופן המתאים למצבנו].

גזרות יון - בגלל זלזול בעבודת המקדש

גם למראָה שראה דניאל בחלומו - שאחרי מלכות פרס תעמוד מלכות יוון ותשלוט על ישראל (דניאל ז, י) - גם לו לא היתה משמעות מוחלטת, מה יהיה בדיוק אופיה של מלכות יון זו. גזרות יון - לא היו חייבות להיות. היה יכול להיות מצב, שמלכות יון תשלוט על ישראל בלי גזרות.

ממה נגרמו אפוא גזרות יון? - גזירות יון נגרמו מתופעת ההתבוללות וההתיינות שהיו בזמן בית שני. המתיונים, הם אלה שגרמו והביאו את גזירות יון על עם ישראל. היננים לא התחילו מעצמם לגזור גזירות, אלא המתיונים הם שהסיתו אותם להכריח את עם ישראל להתיין. אלא שרשיה של ההתיינות נעוצים כבר בתחילת בית שני. כבר אז מוכיח הנביא מלאכי את ישראל ואומר: "וכי תגשון עזר לזבֹּחַ אֵין רָע? ! וכי תגישו פֶּסֶחַ וְחֶלֶה אֵין רָע? ! הַקְרִיבֶהוּ נָא לְפָתֶךָ ! הִינְרָצֶךָ או הִישָׂא פְּנֶיךָ ? !" (מלאכי א, ח). לַפְתָּה הפרסי לא היית מעז להביא מתנה כזו, שהרי היה כורת את ראשך

כפשוטה! מה היא אפוא כוונת הזוהר? באר בזה חותני הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל כך: כוונת הזוהר היא, שְׁלוּ היו ישראל זוכים, היתה יכולה גזרת השעבוד להתקיים בצורה כזאת. המצרים היו מקשים להם קושיות, וישראל היו מחפשים תרוצים. אך כיון שלא זכו, התקיים השעבוד בחומר ובלבנים כפשוטם, בטיבוע הילדים ביאור, ובכל שאר הצרות שהיו לנו במצרים. וכפי שאמרנו: לא רק ל"אַרְבַּע מְאוֹת שָׁנָה" לא היתה משמעות ברורה מראש, מתי יתחיל המנין, אלא גם ל"עֲבָדוֹם וְעָנּוּ אֲתָם" לא היתה משמעות ברורה מראש, כיצד יהיה העינוי הזה³.

ובאמת, אם מותר להוסיף על דברי חותני זצ"ל, נראה שבמידה מסויימת אכן התקיימה גזירת השעבוד באופן המתואר בזוהר. אצל מי? - אצל שבט לוי! שבט לוי היה פטור מעבודת הפרך שהטיל פרעה על ישראל (תנחומא וארא ו), ועל כרחך שאצלם התקיימה גזירת השעבוד רק באופן רוחני, ע"י קשיים בלימוד התורה ובהשגת מדרגות רוחניות. בימי האבות לא היו קשיים כאלה בלימוד, ובימי שעבוד מצרים נוצרו אצלם קשיים בלימוד.

לכן, מדה כנגד מדה, בעוד ששאר השבטים קבלו (לאחר שיצאו ממצרים) ארץ ישראל גשמיית (חוץ ממה שקבלו את הרוחניות שבה), הרי שבט לוי קיבל רק את הרוחניות של ארץ ישראל. "ה' הוא נחלתו" (דברים יח, ב), והם אינם מקבלים חלק בארץ ישראל הגשמית. מדוע? - שכן שעבוד מצרים היה תנאי לקבלת ארץ ישראל. אברהם שואל "בַּמָּה אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה" (בראשית טו, ח), והקב"ה עונה לו - "כִּי גֵר יִהְיֶה וְרָעָךָ" וכו' (שם, יג). לכן, שאר השבטים, שהשעבוד נתקיים בהם כפשוטו, בחומר ובלבנים, זוכים לא"י כפשוטה; ושבט לוי שהשעבוד שלו היה רוחני בלבד, זוכה לקבל רק את הרוחניות של א"י, ולא מקבל חלק בא"י הגשמית⁴. עכ"פ רואים, שגזרות ה' יכולות להתפרש כך או אחרת. אין להן משמעות קבועה מראש.

משמעות "נזילה" לנבואת הקץ

כך גם בענין הגאולה העתידה. המלאך אומר לדניאל בלשון סתומה מתי תהיה הגאולה האחרונה, ודניאל אומר: "וְאֲנִי שִׁמְעָתִי לֹא אֶבִּין, וְאֲמַרְךָ (למלאך): אֲדַלֵּנִי, מָה אֲחַרִּית אֵלָּה? וַיֹּאמֶר: לֵךְ דְּנִיאל, כִּי סִתְּמִים וְחִתְּמִים הִדְּבָרִים עַד עֵת קֵץ" (דניאל יב, ח-ט). וקשה לכאורה: מדוע מוסר המלאך לדניאל את הדברים בלשון סתומה כל כך, ומסרב לפרשם? ועוד קשה: הרי מצינו שר' סעדיה גאון (כספר אמונות ודעות מאמר ח' פ"ג) ורש"י (בפירושו לדניאל ח, יד) והמלבי"ם (שם ז, כה, ושם ח, יד) עשו חשבון על פי דברי המלאך, מתי תהיה הגאולה⁵. והנה, אם דניאל לא הבין את דברי המלאך, כיצד ניסו רס"ג ורש"י והמלבי"ם להבינם? וכי גדולים היו מדניאל?!

אלא שהענין הוא כפי שהסברנו לגבי גאולת מצרים. לדבריו של המלאך אין פירוש אחד ויחיד. יש הרבה אופנים לפרש את דבריו, וכל אחד מהם יכול להיות נכון. אלא שהקב"ה מחליט ע"פ המעשים שלנו, באיזה מן האופנים יתפרשו דברי המלאך בפועל, וכדברי חז"ל הידועים: "אֵינִי ה' בְּעֵת הַאֲחֻזָּה" (ישעיהו ס, כב). "זכו - אַחֲשִׁינָה; לא זכו - בְּעֵתָהּ" (סנה' צח, א). לפי מעשינו נקבע, מה יהיה בסופו של דבר הפירוש הנכון בדברי המלאך לגבי זמן הגאולה העתידה⁶.

גם חישוביהם של הגדולים הנ"ל, שלא התקיימו, אין זה מפני שטעו בחישוביהם, אלא מפני שלא זכינו להגאל בזמן הגאולה שחל להיות בחשבונם. יש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות הגאולה בשנה שאמר הרס"ג, ויש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות

המשקל והתיקון לעֶזוֹן זה הוא, להיות "מהדרין מן המהדרין". להחדיר בחזרה את יחס הכבוד לעבודת ה'¹². ואכן, ברוך ה', אין כמעט יהודי שלא משתדל לקיים את מצות נר חנוכה במדרגה זו של "מהדרין מן המהדרין".

למה תיקנו חז"ל הידור בנרות, ולא תיקנו גם במנורה?

והנה, אם כל כך חשוב ההידור במצות נר חנוכה, למה לא תיקנו בה הידור נוסף, לא רק במספר הנרות אלא גם בכלי? למשל, שמעיקר הדין יצאו במנורת חרס, והמהדרין ידליקו במנורת מתכת, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורת זהב (כעין המנורה שהיתה במקדש). למה לא תיקנו כך? אמנם נכון שגם במנורה יש מקום להדר שתהיה נאה, וכן בסוג השמן יש מקום להדר שיהיה מהודר, אבל הידור זה הוא רק מצד החיוב הרגיל של הידור מצוה שקיים בכל התורה כולה, שחיובו הוא עד שלישי במצוה ולא יותר. לא תיקנו בזה תקנת הידור מיוחדת כמו שתיקנו במספר הנרות. מדוע? חושבני שהתשובה לזה היא, מפני שכך היה גם בנס עצמו. הרי שני דברים היו חסרים לחשמונאים לקיום מצות הדלקת המנורה במקדש כהלכתה: שמן טהור, ומנורה [שכן היננים לא רק טמאו את השמנים, אלא גם נטלו את כל הכלים שהיו במקדש (ע"י רש"י ע"ז מג, א ד"ה ומלכות בית חשמונאי)]. והנה, לגבי השמן - נעשה להם נס. "שלא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (שבת כא, ב). אבל לגבי המנורה לא נעשה להם נס, והם נאלצו להדליק בשפודים של ברזל מחופים בפֶּבַעַץ (בְּדִיל), ורק אחר כך כשהעשירו עשאו של כסף, וכשחזרו והעשירו עשאו של זהב (ע"ז סג). לכן במספר הנרות תיקנו חז"ל תקנה מיוחדת של הידור, כנגד נס השמן שדלק שמונה ימים, ובכלי לא תיקנו תקנה מיוחדת של הידור, כי במנורה לא נעשה שום נס.

למה עשה ה' נס בשמן, ולא במנורה?

וצריך להבין: למה באמת לא עשה הקב"ה נס לישראל גם במנורה? היד ה' תקצר לשלוח להם מנורת זהב? ! אם ה' כבר רוצה שיקיימו את המצוה עם כל ההדורים, ושולח לשם כך שמן טהור ועושה נס שידלק שמונה ימים, למה לא שלח גם מנורת זהב, כדי שתתקיים מצות הדלקת המנורה ביופי ובהדר? ולהגדיל הקושיא, הרי עשיית המנורה מזהב אינה רק ענין של יופי, אלא ענין בעל השלכות הלכתיות. כשמנורה נעשית מזהב, יש בה גם גביעים כפתורים ופרחים, מה שאין כן מנורה שאינה מזהב, אין עושים בה גביעים כפתורים ופרחים (רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"א הל' ב-ד). מדוע א"כ לא עשה ה' נס, להמציא לישראל גם מנורת זהב, כדי שתתקיים המצוה בתכלית השלמות?¹³

חושבני שהתירוץ לזה הוא, שהקב"ה רצה ללמד כאן יסוד חשוב. והוא, שאמנם צריך להדר במצוות, וחלק מן ההידור במצוה הוא גם ביופי החיצוני, ואי ההקפדה על כך היא שגרמה לתופעת ההתינונות ולשעבוד יון, אבל אעפ"כ, ההידור הפנימי - דהיינו: היחס הנפשי אל המצוה - חשוב יותר מן ההידור החיצוני! והנה, את ההידור החיצוני - מסמל הזהב שבמנורה, שהוא גלוי ונראָה לעין פל. לעומת זאת, את ההידור הפנימי - מסמלת טהרת השמן, שבה אי אפשר להבחין בעיני בשר. גם במיקרוסקופ משוכלל לא ניתן להבחין בין שמן טהור לשמן טמא. רק בכח חכמת התורה ניתן להבחין ביניהם. כי טהרה היא פנימיות, לא חיצונית. לכן לא עשה ה' נס במנורה, לשלוח לישראל מנורת זהב, כדי לרמוז לדבר הזה, שהפנימיות חשובה יותר מן החיצונית,

או תולה אותך על עץ! אם כן, מדוע לקב"ה אינכם נמנעים מלהביא קרבנות כאלו? - מפני שאינכם מעריכים מספיק את עבודת הקרבנות! "מגישים על מזבחי לחם מגֹאֵל... בְּאֶמְרָכֶם שְׁלַחַן ה' נְבִיזָה הוא" (שם, ו). כנראה, זה מה שגרם אחר כך לתופעת ההתינונות בעם ישראל. מפני שהיו אנשים שחפשו ערכים של יופי והדר, וכיון שלא מצאו אותם בעבודת המקדש, נמשכו אל תרבות יון, ששם ערכים אלו מודגשים מאד.⁹ אם היינו מתנהגים אחרת בתחילת בית שני ביחס לעבודת המקדש, אולי לא היו כל הצרות האלה עם היוונים. על כל פנים, לא בעצמה כזאת.

בגלל חטא זה, של זלזול ואי הערכת עבודת המקדש, נתגלגלו ובאו עלינו גזרות היוונים, והתיקון לזה היה ע"י בני חשמונאי, שמסרו את נפשם על עבודת המקדש, ובזה תיקנו את היחס המזולזל שהיה כלפיה קודם (ע"י ב"ח א"ח סוף סי' תר"ע). ולא רק בני חשמונאי, אלא גם יהודים אחרים שמסרו נפשם על שמירת המצוות, הביאו את הישועה. אנו אומרים בתפלת "על הנסים", "מסרת גבורים ביד חלשים". מי הם ה"חלשים" הללו שמוזכרים כאן? בפשטות, הכונה היא לחשמונאים, שלא היו להם כלי מלחמה כמו ליונים, וממילא היו חלשים מאד מבחינה צבאית. אבל אולי מותר לומר פשט אחר, ולפיו פתיבת "חלשים" אין הכונה לחשמונאים, אלא לכל אלה שמסרו נפשם בזמן היונים על שמירת שבת ומילה ושאר המצוות. אלו הם ה"חלשים" שניצחו את היונים. לא בכח הגוף ניצחו - שבזה הם אכן היו חלשים - אלא בכח מסירות הנפש שלהם על שמירת התורה! מפני שזהו הכח האמיתי בעולם - כח התורה, כח השבת, וכח כל שאר מצוות. ממילא, זה הכח שמוטט את היונים. את ה"מכה בפטיש" עשו אחר כך החשמונאים עם מסירות הנפש שלהם, אבל לולא הצדיקים שקדמו להם, מי יודע אם החשמונאים היו מצליחים לנצח את יון. רק בזכות אלו שנסקלו ונתלו והולקו על קידוש השם, הצליחו החשמונאים לנצח את יון, כי במעשים אלו, תיקנו אותם "חלשים" את היחס המזולזל שהיה כלפי עבודת המקדש ועבודת ה' בכלל, ובכך הכשירו את הקרקע לביטול גזירות יון, ואף לביטול גזרות מלכות יון בכלל, כפי שכותב הרמב"ם: "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה" (רמב"ם הלכ' חנוכה פ"ג ה"א).

אולי מפני כך, לאחר שעשה לנו הקב"ה ניסים וגבורה יד ישראל על היונים, תיקנו חז"ל במצות נר חנוכה מדרגה של "מהדרין", ומדרגה נוספת של "מהדרין מן המהדרין" (שבת כא, ב). במצוות אחרות לא שמענו כזאת ולא ראינו כאלה, שיתקנו מדרגה על גבי מדרגה בהידור המצוה. רק במצות הדלקת נר חנוכה תיקנו כן^{11,10}. חוץ מזה, בכל מצוה אחרת, החיוב להוסיף ממון כדי להדרה הוא רק עד שלישי במצוה ולא יותר (ב"ק ט, ב). [למשל, אם אפשר להשיג אתרוג כשר בעשרים שקל, ויש אתרוג יפה ממנו שעולה יותר - צריך להוציא עד שלישי יותר בשביל הידור מצוה, אבל לא יותר מזה (ע"י פרטי הדינים בזה בשו"ע א"ח סי' תרנ"ו)]. והנה כאן, ההידור במצוה הוא הרבה יותר משלישי! את עיקר המצוה אפשר לקיים בשמונה נרות (נר לכל יום), ואילו ההידור הוא בשלשים וששה נרות, בגלל שמוסיף והולך כבית הלל, או פוחת והולך כבית שמאי. שלשים וששה נרות ביחס לשמונה נרות הם הרבה יותר משלישי. למה הדגישו חז"ל כל כך את ענין ההידור במצוה זו, עד שתקנו "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין", וגם שיהיה ההידור הרבה יותר משלישי? - כנראה, מפני שמה שהביא לשעבוד יון ולגזרות אנטיוכוס הוא מה שלא השתדלו להדר במצוות. "וכי תגִּשׁוּן עֶזְרָ לְבַת - אֵין רַע! וכי תגִּישׁוּ פֶסַח וְחֵלֶה אֵין רַע!" ממילא, תשובת

החיוב להוסיף ממון כדי להדר את המצוה הוא רק עד שליש במצוה ולא יותר, וכנ"ל, והרי ההפרש במחיר בין כסף לזהב הוא הרבה יותר משליש, אבל מצד תקנת ההידור המיוחדת למצות נר חנוכה [שהיא גם ביותר משליש, כפי שהזכרנו לעיל] - לא תקנו להדר בזה. יהי רצון שנזכה לאורה של המנורה, לאורו של בית המקדש, לאורו של בית דוד ולאורו של סנהדרין גדולה, במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

ועד כמה שה' רוצה את ההידור החיצוני במצוות, הוא רוצה קודם כל את ההידור הפנימי, שהוא היחס המכובד למצוה. למרות שצריך להדר במצוות, כפי שמוכיח מלאכי את ישראל, בכל זאת הדגש צריך להיות על הפנימיות, יותר מאשר על החיצוניות.

גם חז"ל, כשתיקנו לנו מהדרין מן המהדרין, תקנו הידור רק בדברים רוחניים, אם להדליק נר איש וביתו, או נר לכל אחד ואחד, או כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, שכל אלו הם הידורים באיכות ההודאה על הנס, אבל לא תקנו לנו שצריך להדליק במנורה של חרס, והמהדרין ידליקו במנורה של כסף, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורה של זהב. אמנם מצד הדין הרגיל של הידור מצוה ודאי יש מקום להדר גם בזה, [למרות שאין בזה חיוב, שהרי

1. ועי' ב"כלי יקר" (בראשית מא, ה), שהפיצול במנין שנות הרעב - שחלק מהן היו בימי פרעה וחלק בתקופה מאוחרת יותר - נרמז כבר בחלום פרעה.
2. וכבר מבואר דבר זה בקצרה בתוס' (ב"ב ככא, א ד"ה יום), וז"ל: הכי נמי אשכחן בדילוג קץ, זכו - כי גר יהיה זרעך מיצחק; לא זכו - ועבדום וענו אותם וכו'.
3. וכן משמע בתוס' (שבת י, ב ד"ה ג), ע"ש היטב. [וכענין זה, גם הגזרה שנגזרה על נינוה, "עוד אַרְבָּעֵים יוֹם וְנִינְוָה נִהְפָּקֶת" (יונה ג, ד), שתי אפשרויות היו להבנתה, אחת רעה, שה' יהפוך את נינוה כמו שהפך את סדום, ואחת טובה, שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה (סנה' פט, ב), ובאר הרמח"ל (דרך ה' ח"ג פ"ד אות ד), שכונת הקב"ה היתה באמת, לכלול את שתי האפשרויות גם יחד במשמעות נבואה זו].
4. ועי' רשב"ם (ב"ב ככב, א ד"ה ועוד תניא כו') שסובר, שלעתיד לבוא יהיה לשבט לוי חלק בארץ. וכן כתב הסמ"ג (לאוין רע"ו). אבל הר"ן (בחיודושו לב"ב שם) דוחה דעה זו, וסובר שגם לעתיד לבוא לא יהיה לשבט לוי חלק בארץ. וכן נקט הנצי"ב (ב"העמק דבר" במדבר יח, כג בסוף דבריו).
5. וגם הרמב"ן (בספר הגאולה שער ד') האריך מאד בחישוב הקץ. ועי' גם בפירושו לתורה (בראשית ב, ג בסוף דבריו).
6. וכן כתב הרמב"ן, וז"ל: "וכן היה דעת החכמים ז"ל, שהרבה קצים נגזרו מתחלה לגאולתנו העתידה", "כי היינו ראויים להגאל במועד הראשון... והיה האלקים מצפה לתשובתנו אליו ולטובתו אלינו, ומפני שנהגנו כמנהגנו, נתן דינו המוצדק ומשפטו האמיתי להניחנו אל תכלית הקץ, כי כן ראוי לכמונו היום" (ספר הגאולה לרמב"ן, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' רצ"ב). וזוהר חדש מובא: "קץ אית בכל דרא ודרא, כפום זכוון דילהון. בכל מאריה דדרא, כפום דרוכ דרא נוטים אבתריה. ואם חובין מתרבין עלה - אדחייא פורקנא עד דרא אחרא... אבל קץ וזמן דשוי קב"ה לא תליא בזכוון ובמדות דכל דרא ודרא, אלא ביה תליא, הדא הוא דכתיב: 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה' (ישעיהו מח, יא), 'יָאֶעֱשׂ לְמַעַן שְׁמִי' (יחזקאל כ, ט). ובגין דא, כל קץ דכל דרגא כפום זכוון דבני נשא איהו, וקץ דקב"ה לא תליא בזכוון דילהון" (זוהר חדש צה, א).
7. ועל זה נאמר: "מִי־שָׁאֵל וְאָל־צָפַן וְסִתְּרִי" (שמות ו, כב).
8. גם השקפת ברית הלוי - שמלאכי בא עליה בטענה אל הכהנים, "שַׁחַתְּם בְּרִית הַלְוִי" (מלאכי ב, ח), ודרשו חז"ל שהכונה היא לכהן או לוי המסייעים בבית הגרנות (בכוורת כו, ב) - נובעת מזלזול בעבודה. כי כהן או לוי המסייעים בבית הגרנות, מראים בזה כאילו עבודת המקדש איננה סיבה מספקת לקבלת המתנות, וכאילו צריכים הכהן או הלוי לעשות עוד איזה דבר עבור ישראל, כדי לקבל את מתנותיהם בזכות ולא בחסד. וא"כ התנהגות כזו גורמת לזלזול והשתתת כבוד עבודת המקדש, כאילו עבודת המקדש אינה שווה את המעשר (ע"פ שיחת הרב שליט"א לפרשת קרח תשס"ג).
9. וגם עצם השם "יָוֵן", בהיפוך סדר האותיות הוא "נוי", לשון יופי (של"ה מסכת תענית פרק "תורה אור" אות פ"ט).
10. אמנם גם במצוות אחרות, חוץ ממה שמצינו הידור של נוי - "סוכה נאה, לולב נאה, שופר נאה" וכד' (שבת קלג, ב) - מצינו גם הידור שאינו משום "נוי", אלא הידור במדרגת קיום המצוה, כגון: הידור בציצין שאינן מעכבין את המילה, וכן שיתקע בשופר של איל (להזכיר זכות עקדת יצחק), אע"ג שיוצא בודאי גם בשופר אחר, וכן מצינו הידור באיזה מרור לצאת (עי' שו"ע אור"ח סי' תע"ג ס"ה) אע"ג דאיכא חמשה מינים שהם כשרים למרור - הנה בכל ההידורים הללו, הוא לא רק הידור, אלא גם קצת חיוב, דחובה על כל אדם לקיים המצוה באופן המהודר - למול גם ציצין שאינן מעכבים, ולחזור אחר המרור המהודר יותר, ולתקוע בשופר של איל. והיינו, דאין זה רק הידור, אלא גם חיוב, אלא שטעם החיוב הוא משום הידור. משא"כ בנר חנוכה, אין שום חיוב להדר במדרגות "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין", ורשאי לכתחילה לקיים המצוה באופן של "נר איש וביתו". והידור כזה במעלת המצוה, שאין בו חיוב כלל, רק הידור - לא מצינו בשום מצוה שיתקנו חז"ל גדר כזה.
11. לגבי מדרגת "מהדרין" יש להעיר, שלא ברור שיש כאן מדרגה מיוחדת של הידור שאינו קיים בשאר המצוות. דהנה כבר הקשה הפנ"י (שבת כא, ב), מה שנתנה מצוה זו משאר מצוות, שבשאר מצוות אמרי' "מצוה בו יותר מבשלוהו", וכאן תקנו לכתחילה שיצאו כל בני הבית בנר אחד. ותירץ, "דשאני הכא, שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית. ועדיין צריך עיון". עכ"ל. ומבואר מלשונו, שבאמת מצות נר חנוכה היא חובת גברא, ולא חובת הבית (כמזוזה), ומן הראוי היה שלא לצאת בהדלקת בעל הבית, אלא שכל אחד ידליק בפני עצמו, משום "מצוה בו יותר מבשלוהו"; אך כיון שעיקר מצוה זו הוא פרסום הנס, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית. ונמצא לפ"ז, שמדרגת "מהדרין", שהיא "נר לכל אחד ואחד", אינה אלא האופן הפשוט שהיה צריך להיות, שידליק כל אחד בפני עצמו משום "מצוה בו יותר מבשלוהו", וזהו הידור שקיים באמת בכל המצוות - "מצוה בו יותר מבשלוהו" - ואין כאן הידור מיוחד במצות נר חנוכה.
12. אלא שביאור יתכן רק לשיטת הרמ"א (או"ח סי' תרע"א ס"ב), שכל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו. אבל לשיטת הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"א) שבעה"ב הוא זה שמדליק נרות כמנין בני הבית, נמצא באמת שה"מהדרין" הוא הידור מיוחד במצות נר חנוכה, ואינו משום "מצוה בו יותר מבשלוהו".
13. ועי' הגה' רעק"א על השו"ע (או"ח סי' תרע"א סק"א) שכתב, שגם בעיקר המצוה דנר חנוכה (נר איש וביתו) איכא חומרא, שלא קיים בה הדין שלא לבזבז על המצוה יותר מחומש מנכסיו, וצריך להוציא עליה אף יותר מזה. [וחלק שם על הפמ"ג שכתב שגם על נר חנוכה אל יבזבו יותר מחומש]. אך כתב, דהטעם שהחמירו במצוה זו יותר, הוא משום פרסום הנס.
13. ומכל מקום, קושיא זו היא רק לפי דעת הרמב"ם, שבדוקא אין עושים גביעים כפתורים ופרחים במנורה שאינה של זהב (כן כתב בדעתו ה"משנה למלך" הלכ' בית הבחירה פ"ג ה"ד). אבל לדעת רש"י, גם במנורה של שאר מתכות רשאים לעשות גביעים כפתורים ופרחים, אלא שאין חובה לעשותם (עי' רש"י מנחות כח, א ד"ה אינה באה גביעין. וכן דקדק בדבריו ה"מנחת חינוך" מצוה צ"ח ס"ק ה').